

Lezing Mary Stuart II: Love, Power & Passion

Matthijs Wieldraaijer

Het Loo, 4 november 2016

Dames en Heren, ik neem u graag mee terug in de tijd naar het jaar 1677. Vier november 1677 welteverstaan. Die dag was een droevige dag voor Mary Stuart. Het was de dag van haar huwelijk. Mary had maar liefst anderhalve dag gehuild toen ze eind oktober het nieuws te horen kreeg dat ze moest trouwen met haar neef, de prins van Oranje, die vijf jaar geleden stadhouder van Holland was geworden. Aan haar relatief onbezorgde jeugd aan het Engelse hof kwam plotsklaps een einde. Het pubermeisje van 15 jaar oud moest trouwen met een man die niet alleen 12 jaar ouder was, een kop kleiner en bepaald geen Adonis, maar ook nog eens door zijn ongepolijste gedrag door haar zus al snel de 'Dutch Abortion' en 'Caliban' genoemd werd. Geen vleierende benamingen. Die vierde november moest ze in haar slaapkamer plechtig beloven dat zij – zo lang als zij zou leven – zij haar echtgenoot zou gehoorzamen, dienen, liefhebben en eren in ziekte en in gezondheid.

Niemand leek echt vrolijk op haar huwelijksdag. En het was nog wel de verjaardag van de prins, die 27 jaar oud was geworden. De enige die probeerde met zijn humor de huwelijksceremonie een lichte toets te geven was de Engelse koning, Karel II. Hem kwam een protestantse alliantie tussen de calvinistische Willem en de anglicaanse Mary wel goed uit. Maar Mary's vader Jacobus, de broer van de koning, kon zijn haren wel uit zijn hoofd trekken toen hij hoorde dat Karel van plan was zijn dochter weg te geven aan zijn neef. Hij vond Mary een veel te grote prijs voor een simpele Hollandse stadhouder. Bovendien had Jacobus zich bekeerd tot het katholicisme en had hij liever gezien dat Mary met een katholiek zou trouwen. Schoorvoetend legde hij zich neer bij het bevel van de koning dat Mary zou trouwen met Willem.

Het huwelijk werd in de slaapkamer van Mary Stuart gesloten, in St. James's Palace. Op de vragen die de Anglicaanse geestelijke haar stelde antwoordde ze 'I will'. Na de ceremonie werd Mary uitgekleed en werd het kersverse echtpaar naar het huwelijksbed geleid. De koning deed hoogstpersoonlijk de

bedgordijnen dicht en spoorde zijn neef aan zijn best te doen met de woorden: Now, nephew, to your work. Hey! St George for England!

De volgende dag kreeg Mary van Willem prachtige juwelen ter waarde van maar liefst 40.000 pond, maar haar tranen verdwenen niet. Met pijn in het hart verliet ze Engeland om zich te vestigen in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De troostende woorden van koningin Catharina dat ook zij haar eigen land had moeten verlaten om te trouwen waren aan Mary niet besteed. 'Ja mevrouw', zou ze gezegd hebben, 'maar u kwam *naar* Engeland en ik *verlaat* Engeland.'

Toen zij zich in 1678 in de Republiek der Verenigde Nederlanden vestigde, wees niets erop dat haar leven tien jaar later een dramatische wending zou nemen. Maar alle ingrediënten voor een theatrale ontknoping waren al wel aanwezig. Zij was namelijk tweede in de lijn van de troonopvolging. Haar oom Karel II had tot dusver geen wettige mannelijke erfgenamen voortgebracht. In geval van overlijden zou haar vader hem opvolgen als koning. Probleem was alleen dat Jacobus katholiek was en dat was in het fel antikatholieke Engeland op zijn zachts gezegd onhandig. De protestantse Mary zou dan kroonprinses worden. En omdat ook haar echtgenoot Willem goede rechten op de troon had – aangezien hij de zoon was van Mary Stuart, de oudste dochter van de in 1649 onthoofde koning Karel I – zouden de Engelsen bij een mogelijke troonsbestijging van Jacobus altijd in het achterhoofd houden dat Willem en Mary het protestantse alternatief vormden.

Voorlopig leidde Mary als prinses van Oranje een rustig en kalm bestaan. Zij werd niet betrokken bij de politieke en militaire uitdagingen waar haar echtgenoot voor stond en dat vond zij prima zo. Wel maakte Mary zich al snel geliefd onder de bevolking door haar schoonheid en charmes. Wat ook meehielp is dat zij al snel de Nederlandse taal leerde. Dat deze rustige jaren in Holland achteraf als de stilte voor de storm moeten worden beschouwd, kon Mary niet bevroeden. Enkele jaren later zou de prinses namelijk voor de moeilijkste keuze in haar leven komen te staan. Een keuze die een zware psychische belasting voor haar vormde. We hebben het dan over de politieke omwenteling die de geschiedenis is ingegaan als de Glorious Revolution. Door de revolutie kwam zij voor de vraag te staan wie zij moest gehoorzamen, haar vader of haar echtgenoot. Uiteindelijk koos zij vol overgave voor haar

echtgenoot. Maar waarom deed zij dat? En waarom viel zij haar vader af? Had zij soms zelf politieke ambities?

Om deze vragen goed te kunnen beantwoorden is het van groot belang te benadrukken dat Mary een diep, diep religieus persoon was. Elke dag als zij 's ochtends opstond nam zij eerst 2 uur de tijd om te bidden en te mediteren. Twee keer per dag bezocht zij een kerkdienst. En als zij ondanks haar slechte ogen zich aan het lezen zette, dan waren het vaak boeken van theologen. Ook las ze twee maal per jaar ze de bijbel van kaft tot kaft. Ze ondernam verder graag uitstapjes naar kerken in Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Delft of Leiden om daar populaire predikanten te horen preken. De belofte die zij tijdens de huwelijksceremonie had gedaan, namelijk om haar echtgenoot te eren, te gehoorzamen en lief te hebben, nam zij uiterst serieus. Dat waren voor haar goddelijke voorschriften die ze niet zomaar terzijde mocht schuiven.

We zagen al dat Mary als vijftienjarige puber het huwelijk met Willem totaal niet zag zitten. Toch ontwikkelde ze in Nederland al snel diepe gevoelens voor haar echtgenoot. Nooit zou zij haar huwelijksbelofte breken. Zij eerde hem, gehoorzaamde hem en ... werd smoorverliefd op hem. Zij sloot haar brieven vaak af met de frases als: 'het is voor mij onmogelijk om meer van jou te houden dan ik nu doe, hou niet minder van mij.' Willem van zijn kant was niet de gemakkelijkste persoon om mee samen te leven. Hij werd volledig in beslag genomen door zijn levenslange strijd tegen de Franse koning Lodewijk XIV. Elke keer wanneer Willem zijn legers ging aanvoeren in de strijd tegen de Zonnekoning, was Mary bang dat zij haar geliefde nooit meer terug zou zien. Bovendien was de prins zwijgzaam, afstandelijk en hij hield er op zijn minst één maîtresse op na. Dat laatste kwetste Mary enorm. Dat blijkt onder andere uit een brief die Mary aan haar echtgenoot schreef toen zij wist dat zij zou sterven. In deze brief zinspeelde zij op een buitenechtelijke relatie die haar aardse geluk had vergald en Willems kansen op de hemel op het spel had gezet. Maar ondanks de stroeve start en ondanks deze buitenechtelijke relatie groeiden Willem en Mary steeds meer naar elkaar toe.

Er zijn genoeg bewijzen dat deze twee mensen echt van elkaar hebben gehouden. Niet alleen Mary hield veel van Willem, ook Willem hield erg van zijn vrouw. Haar overlijden in december 1694 trof Willem als een mokerslag. Hij huilde zo hartstochtelijk, dat zelfs omstanders zich erover verbaasden dat zo'n

zwijgzaam en afstandelijk persoon kennelijk toch in staat was zulke diepe gevoelens voor zijn vrouw te koesteren. Elk jaar op haar sterfdag weigerde hij om iemand te zien en zonderde hij zich af om te bidden en te mediteren. Toen Willem zelf in 1702 overleed vond men onder zijn kleren een haarlok van Mary aan een zwart lint vastgemaakt. Tot aan zijn dood had hij dat bij zich gedragen.

De relatie met haar vader liet een omgekeerde beweging zien. Er is een getuigenis dat Jacobus graag met zijn twee dochters Mary en Anne speelde. Toch lijkt het er niet op dat hij veel aandacht aan zijn dochters besteedde. Zo werden zij niet voorbereid op een mogelijke rol als staatshoofd. Jacobus stelde geen onderwijsprogramma voor hen op, zoals hij later wel voor zijn zoon zou doen. Wel leerde Mary de Franse taal, teken, dansen en muziek maken. De belangrijkste reden dat er geen echte intimiteit tussen Jacobus en zijn dochter kon ontstaan had te maken met zijn katholieke geloof. De Engelse prinses werd op jonge leeftijd op gezag van Karel II van haar vader verwijderd en kreeg een degelijke protestantse opvoeding. Mary leerde door dit godsdienstonderwijs niet alleen haar eigen protestantse kerk liefhebben en waarderen, maar ook het rooms-katholicisme te verafschuwen. Zij was oprecht van mening dat de Rooms-Katholieke Kerk een onzuivere kerk was die geleid werd door kwaadaardige en corrupte priesters. Zij was dan ook erg verontrust dat het tweede huwelijk van haar vader met een rooms-katholiek was, namelijk met de Italiaanse prinses Maria van Modena.

Na haar huwelijk, zou Mary haar vader in totaal nog maar twee keer zien. De eerste keer was in februari 1679 en de tweede keer in oktober van datzelfde jaar. Beide keren was Jacobus bij zijn dochter op bezoek. Van een verstoorde relatie was in die tijd absoluut nog geen sprake, dat blijkt ook uit de brieven die zij aan elkaar schreven. De breuk vond pas plaats vanaf 1685, het jaar dat Jacobus zijn broer opvolgde als koning van Engeland. Want eenmaal aan de macht gekomen maakte Jacobus van zijn koninklijke voorrechten gebruik om de katholieke godsdienst in Engeland te bevorderen. Zo voerde hij de katholieke eredienst aan het hof in, ontving pauselijke gezanten en overal in het land verrezden katholieke kappellen. Hij benoemde katholieken op belangrijke militaire en politieke posten en trachtte voor zijn geloofsgenoten algehele tolerantie te bewerkstelligen. Om dit te bereiken moest hij wel het monopolie op godsdienstoefening van de protestantse Church of England, de

Anglicaanse kerk, breken. Vanzelfsprekend was deze godsdienstpolitiek buitengewoon impopulair bij het protestantse establishment en bij de bevolking in Engeland.

Mary maakte zich grote zorgen. Niet alleen over het zielenheil van haar vader, maar ook over het protestantisme in Engeland. Zij ontwaakte uit haar sluimer en werd politiek actief. Zo tekende zij protest aan bij haar vader toen deze de bisschop van Londen had geschorst. Ook steunde ze tegenstanders van Jacobus godsdienstpolitiek door hen te kennen te geven dat ze met hen op één lijn stond. Zij steunde hen zelfs financieel. James van zijn kant probeerde Mary en Willem over te halen akkoord te gaan met zijn tolerantiepolitiek. Als Mary haar vader ooit zou opvolgen als koning van Engeland, zou ook zij daarvan profiteren, zo stelde hij. Maar in een beroemd pamflet uitgegeven op 4 november in het jaar 1687, alweer de verjaardag van Willem, lieten de prins en de prinses heel de wereld weten mordicus tegen de afschaffing van de wetten tegen de katholieken te zijn. In zijn radeloosheid trachtte Jacobus daarop zijn dochter zelfs te bekeren tot het katholicisme. Geduldig las zij de theologische boeken die haar vader haar had aangeraden, zonder ook maar één moment te twijfelen aan de waarheid van haar protestantse geloof. Wel stelde zij de aartsbisschop van Canterbury onmiddellijk op de hoogte van deze nieuwe zet van haar vader.

Om misverstanden te voorkomen: Mary was weliswaar een diepgelovige vrouw, maar zij was geen religieus fanaticus. Zij was geen intolerante drijver. Zij zag de wetten tegen de katholieken als een noodzakelijke verdedigingsmuur om de Engelse kerk te beschermen tegen een agressieve godsdienst. De herroeping van het Edict van Nantes in 1685 door de Franse koning Lodewijk XIV, waarbij de tolerantie van Franse protestanten werd opgezegd, was voor haar één van de zovele bewijzen dat het katholicisme een gevaarlijke en intolerante godsdienst was. Van de hugenoten die naar Nederland waren gevlucht kreeg zij te horen over de afschuwelijke vervolgingen van de protestanten in Frankrijk. Zij was bang dat in Engeland hetzelfde dreigde te gebeuren als haar vader zijn zin kreeg. Zij was ervan overtuigd dat het protestantisme in Europa in groot gevaar verkeerde.

Tot overmaat van ramp gebeurde in de lente van 1687 het onwaarschijnlijke. De vrouw van Jacobus, Maria van Modena, waarvan niemand verwacht had dat

ze ooit nog zwanger zou worden, was weer in verwachting. Onmiddellijk werden er geruchten verspreid dat deze zwangerschap vals was. Mary daarentegen schijnt oprecht blij geweest te zijn voor de koningin. Hoewel ze zelf geen kinderen had of zou krijgen, was ze altijd blij voor anderen. Ook lijkt ze niet verontrust te zijn dat ze eventueel zou worden gepasseerd in de erfopvolging door een jongere broer. Dat neemt niet weg dat ze zich wel zorgen maakte. In de eerste plaats om het protestantisme in Engeland. Een zoon voor Jacobus zou namelijk betekenen dat Engeland serieus rekening moest houden met een dynastie van katholieke monarchen. Dan zou de godsdienstpolitiek van haar vader niet iets tijdelijks zijn, zoals zij en veel anderen verwacht hadden, maar blijvend.

Op 10 juni 1688 werd haar broer James Francis Edward Stuart geboren. Haar zus Anne maakte de onvergeeflijke fout door toen de koningin op het punt stond te gaan bevallen Londen te verlaten om te gaan kuren in Bath. Zoals al eerder bij de aankondiging van de zwangerschap het roddelcircuit in Engeland overuren draaide, zo was dat ook het geval toen bekend werd gemaakt dat de koning een gezonde zoon had gekregen. Het bericht werd in heel Engeland met scepsis ontvangen. Ook Mary ging al snel twifelen aan de echtheid van haar jongere broer. Mede door de informatie die haar zus haar vanuit Engeland toespeelde, kwam zij tot de conclusie dat het kind onecht was. Dat haar vader om zijn godsdienstpolitiek te kunnen voortzetten tot zo'n gemene streek in staat was, leidde ertoe dat Mary bereid was zich tegen haar vader te keren.

Het politieke drama dat zich in het jaar 1688 ontspon was voor Mary vooral een familiedrama. In eerste instantie kon Jacobus niet geloven dat Mary betrokken was bij het plan om Engeland in te vallen. Op 28 september schreef hij aan zijn dochter dat zij wel net zo verrast zou zijn door het nieuws dat haar echtgenoot de wapens opnam tegen haar vader als hijzelf was, aangezien het niet in haar aard lag om een dergelijke onrechtvaardige onderneming goed te keuren. Een paar dagen later, op 9 oktober, schreef Jacobus in een emotionele brief aan Mary dat hij beseftte dat zij een goede echtgenote is, zoals het natuurlijk hoort, maar dat hij nog steeds alle redenen heeft om aan te nemen dat zij ook een goede dochter zal zijn.

Maar Mary had al lang gekozen voor haar echtgenoot, die zij lief had als geen ander. Vlak voor zijn vertrek naar Engeland namen Willem en Mary afscheid

van elkaar. Het was een zeer emotioneel vaarwel. Willem hield er serieus rekening mee dat hij zou omkomen tijdens de invasie. Hij vertelde haar dat in geval van zijn overlijden zij maar moest hertrouwen, als het maar niet met een katholiek was. Die woorden sneden Mary door de ziel. Ze antwoordde Willem dat zij alleen van hem hield en van niemand anders en dat ze niet van plan was te hertrouwen. Toen Willem uiteindelijk aan boord ging, gooide het weer roet in het eten. Daardoor kon de invasievloot voorlopig niet naar Engeland varen. Een tweede afscheid volgde. Mary schreef later dat dit afscheid nog emotioneler was dan de voorgaande en dat toen Willem vertrok zij het gevoel had dat haar hart eruit was gerukt.

Mary bleef helemaal alleen achter in Holland. Terwijl haar echtgenoot optrok tegen haar vader, vond zij toevlucht in haar geloof. Vier keer per dag woonde zij godsdienstoefeningen bij. Haar lege uren vulde zij met bidden, mediteren en het schrijven van gebeden. Zij onthield zich van het door haar zo geliefde kaartspel. Zij maakte zich zowel zorgen over Willem als over haar vader. Gelukkig voor haar was Willems invasie succesvol en wist Jacobus ongedeerd het land te ontvluchten. Op Willems verzoek bleef Mary in Nederland totdat hij voor zichzelf de koningskroon veilig had gesteld. Uit niets blijkt dat Mary zelf uit was op de troon van haar vader. Zij had nauwelijks politieke ervaring en al helemaal geen politieke ambities. Wel wilde zij in alles haar echtgenoot gehoorzamen en liefhebben. En ook was zij er oprecht van overtuigd dat een invasie het laatste redmiddel was om het Engelse protestantisme van de ondergang te behoeden. Maar verder was zij van mening dat vrouwen zich niet moesten bemoeien met de politiek.

Nog eenmaal zou haar vader Mary in gewetensnood brengen. Vlak voordat zij gekroond werd, kreeg zij een brief van Jacobus in handen. In een allerlaatste poging om Mary te beïnvloeden deed hij een beroep op haar religieuze geweten. Jacobus herinnerde Mary er nog maar eens aan dat zij als echtgenote niet alleen haar man diende te gehoorzamen, maar als dochter ook haar vader. Volgens Jacobus zou Mary het vijfde gebod – eer uw vader en uw moeder – verbreken als zij zich uit eigen wil tot koningin liet kronen terwijl hij en zijn zoon nog in leven waren. Uit haar dagboeken blijkt dat zij met dit dilemma heeft geworsteld. Er was voor haar maar één uitweg mogelijk. God had haar vader gewogen en te licht bevonden. Hij had met duivelse listen geprobeerd de ware

kerk te vernietigen en de roomse afgoderij in te voeren. Zij liet zich daarom kronen en suste haar geweten met de overtuiging dat God haar had uitgekozen als instrument in zijn handen om het Engelse protestantisme te redden van de ondergang.

Mary stierf veel te jong, op 32-jarige leeftijd. Haar tegenstanders wisten het zeker: deze ontijdige dood was de straf van een wrekende God. Zij was een voorbeeldige echtgenote geweest, maar een onnatuurlijke dochter. Haar voorstanders, en die waren in Engeland en zeker in de Republiek in de meerderheid, gaven massaal blijk van hun verdriet. Zij zagen in Mary de grote protestantse heldin, de redder van de Engelse kerk. Zij was dan wel ongehoorzaam geweest aan haar vader, maar zij was gehoorzaam geweest aan God. Zij had een hoger doel nagestreefd.